

Üsküdarlı Ali Çelebi'nin *Şükûfe-nâme'si*, bilinen en eski tarihli ve resimli şükûfe-nâmedir. 1679'da vefat etmiş olan Çelebi'nin günümüze ulaşan tek eseri 1667/8 yılında yazdığı *Şükûfe-nâme'sidir*. Sekiz nüshası tespit edilen eser, iki ana bölümden oluşmuştur: İlk bölümde çiçeğin önemini anlatan Çelebi; yaşadığı zamanda bahçıvanların yetiştirdikleri çiçeklere ad verme ve defterlerine kaydetme gelenekleri olmasına rağmen onların tavsiflerini yazmadıklarını belirtmiş, eserini yazma sebebini *çiçekleri ve yetiştiricilerini unutulmaktan kurtarmak* olarak açıklamıştır. *Şükûfe-nâme* yazarı, bu bölümde Necmeddin Hasan Efendi ve Aziz Mahmud Hüdayî hakkında söz konusu ettiği anlatılarla çiçeğin mistik boyutuna da dikkat çekmiştir. Çiçek tavsiflerinin yer aldığı ikinci ana bölüm ise Ali Çelebi tarafından makale adı verilen dört başlık halinde düzenlenmiştir. Yazar, birinci makalede kadehleri, ikinci makalede lâleleri, üçüncü makalede sümbüller ve dördüncü makalede ise gül çeşitleri hakkında bilgi vermiştir. Bu bölümde başta zerrîn-kadeh türleri olmak üzere; lâle, sümbül ve gül türlerinden başlık olarak verilen 29 çiçeğin özellikleri, çeşitli çiçek yetiştiriciliği terimleriyle anlatılmış, çiçekler hakkında manzum parçalara da yer verilmiştir. Eserde, lâleye nazaran zerrîn-kadeh yetiştiriciliğine daha fazla önem verildiği görülmektedir.

ŞÜKÛFE-NÂME
ALİ ÇELEBİ

TÜBA TÜRK-İSLAM BİLİM KÜLTÜR MİRASI DİZİSİ: 39

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
CUMHURBAŞKANLIĞI
Sanayelerinde

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ
TURKISH ACADEMY OF SCIENCES

Şükûfe-nâme

İNCELEME - METİN

ALİ ÇELEBİ

HAZIRLAYAN:
NESLİHAN KOÇ KESKİN

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ
TURKISH ACADEMY OF SCIENCES

ISBN: 978-605-2249-95-6

9 786052 249956

TÜRKİYE
BİLİMLER
AKADEMİSİ

Şükûfe-nâme

Ali Çelebi

Őüküfe-nâme

Ali Çelebi

Türk-İslâm Bilim Kültür Mirası Dizisi: 39

ISBN: 978-605-2249-95-6

DOI: 10.53478/TUBA.2021.066

Ankara, 2021

Hazırlayan

Neslihan Koç Keskin (Prof. Dr.)

Editör

Mustafa Çiçekler (Prof. Dr.)

Tasarım ve Uygulama

Murat Acar

TÜBA Başkanı

Muzaffer Şeker (Prof. Dr.)

Proje Yayın Kurulu

Atilla Bir (Prof. Dr.)

Erhan Afyoncu (Prof. Dr.)

Hüseyin Sarıoğlu (Prof. Dr.)

M. Fatih Andı (Prof. Dr., Proje Yürütücüsü)

Muhittin Macit (Prof. Dr.)

Mustafa Çiçekler (Prof. Dr., Proje Yürütücüsü)

Mustafa Kaçar (Prof. Dr.)

Proje Yayın Koordinatörleri ve Danışmanları

Turgay Anar (Doç. Dr.)

Proje İdari İşler Sorumlusu

Duygu Erol

Baskı

Tek Ses Ofset Ltd. Şti.

Kazım Karabekir Caddesi

Kültür Çarşısı 7/60 Altındağ / Ankara

Sertifika No: 44186

© Türkiye Bilimler Akademisi 2021

Bu eserin tüm yayın hakları, Türkiye Bilimler Akademisi'ne aittir.

Yayıncının yazılı izni olmadan kısmen veya tamamen basılamaz ve çoğaltılamaz.

Eserden kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Kitabın dil, bilim, etik ve hukuk açısından bilimsel sorumluluğu yazara aittir.

Türkiye Bilimler Akademisi'nin sorumluluğu bulunmamaktadır.

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ

Vedat Dalokay Cad. No: 112 Çankaya 06670 Ankara

bilimklasikleri@tuba.gov.tr

0 312 442 29 03

www.tuba.gov.tr

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
CUMHURBAŞKANLIĞI

Şiirlerinde

Şükûfe-nâme

İNCELEME - METİN

Ali Çelebi

Hazırlayan
Neslihan Koç Keskin

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ
TURKISH ACADEMY OF SCIENCES

Şükûfe-nâme

Ali Çelebi

Turkish-Islamic Scientific and Cultural Heritage Series: 39

ISBN: 978-605-2249-95-6

DOI: 10.53478/TUBA.2021.066

Ankara, 2021

Prepared By

Neslihan Koç Keskin (Prof. Dr.)

Edited By

Mustafa Çiçekler (Prof. Dr.)

Design

Murat Acar

President of TÜBA

Muzaffer Şeker (Prof. Dr.)

Editorial Board of Project

Atilla Bir (Prof. Dr.)

Erhan Afyoncu (Prof. Dr.)

Hüseyin Sarıoğlu (Prof. Dr.)

M. Fatih Andı (Prof. Dr., Project Coordinator)

Muhittin Macit (Prof. Dr.)

Mustafa Çiçekler (Prof. Dr., Project Coordinator)

Mustafa Kaçar (Prof. Dr.)

Publication Coordinators and Advisors of Project

Turgay Anar (Assoc. Prof. Dr.)

Administrative Affairs Supervisor of Project

Duygu Erol

Publisher

Tek Ses Ofset Ltd. Şti.

Kazım Karabekir Caddesi

Kültür Çarşısı 7/60 Altındağ / Ankara

Sertifika No: 44186

© Turkish Academy of Sciences 2021

All publishing rights of this work belong to the Turkish Academy of Sciences.

It may not be printed and reproduced partially or fully without the written consent of the publisher. It can be cited by providing full reference.

The author bears full scientific responsibility for the book in terms of language, academic, ethics and law. Turkish Academy of Sciences has no responsibility whatsoever.

TURKISH ACADEMY OF SCIENCES

Vedat Dalokay Cad. No: 112 Çankaya 06670 Ankara

bilimklasikleri@tuba.gov.tr

0 312 442 29 03

www.tuba.gov.tr

Under the auspices of the
PRESIDENCY OF THE
REPUBLIC OF TURKEY

Şükûfe-nâme

REVIEW - TEXT

Ali Çelebi

Prepared By
Neslihan Koç Keskin

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ
TURKISH ACADEMY OF SCIENCES

Büyük gelecekle, büyük geçmişlerin bilgi ve birikimi üzerine inşa edilir.

Türkiye, ihtişamlı bir medeniyetin ve zengin bir tarihin meydana getirmiş olduğu büyük bir birikimin varisidir. Kökleri bilime, bilgiye, hikmete ve irfana dayanan bu birikim, ülkemizin geleceğinin inşası gayretlerinde de en önemli referansımız olmalıdır. Bu büyük birikimden yararlanmadığımız takdirde, geçmişimizi “müzelik bir emtia”ya dönüştürürüz, sağlıklı bir gelecek inşa edemeyiz.

Zira tarih, sadece geçmişte olup biten değil, aynı zamanda bugüne kalan, yarına da aktarılacak olandır. Milletler tarihte yalnızca geçmişlerini değil, geleceklerini de ararlar. Geçmişle barışamayan, tarihini yorumlayamayan, ecdadına yabancılaşan milletler, sağlıklı bir gelecek inşa edemezler.

Çağımıza ve geleceğe yapacağımız etki bakımından, sahip olduğumuz zengin mirası yeniden ve daha güçlü biçimde harekete geçirmemiz gerekiyor. Türkiye Bilimler Akademisi tarafından yürütölen “Türk-İslâm Bilim ve Kültür Mirası Projesi”ni, işte bu amaca yönelik bir çalışma olarak değerlendiriyorum.

Proje kapsamında, sosyal bilimler, İslâmî ilimler, Türkiyat, sağlık ve tabiat bilimleri ve teknik bilimler alanlarında hazırlanan eserlerin, bilim ve kültür hayatımıza kazandırılmasını takdirle karşılıyorum.

Bu vesileyle, eserlerin müelliflerini rahmet ve şükranla yâd ediyor, projenin hayata geçirilmesinde görev alan bilim adamlarımız ile TÜBA mensuplarını kutlıyorum.

Recep Tayyip Erdoğan

T.C. Cumhurbaşkanı

Takdim

Sürdürülebilir kalkınma; “güçlü makroekonomik politikalar” ile “rekabeti odağına alan yapısal reformların” bir arada uygulanması ile mümkündür. Rekabette söz sahibi olabilmek ise; bilimsel ve teknolojik gelişmelerden en iyi şekilde faydalanmak, bu gelişmeleri içselleştirmek ve bir sonraki adımı da tasarlamakla mümkün oluyor. Bunu başarabilen ülkeler gelişmişlik konusunda rakiplerini geride bırakıyor ve küresel ekonomide daha fazla söz sahibi olmaya başlıyor.

Bilimsel ve teknolojik gelişme “yeni”, “daha iyi” ve “keşfedilmemiş” olanı arama çabasıdır. Fakat bu çaba, geçmişten asla kopuk değildir. Geçmiş mirasın çok daha iyi anlaşılması, geleceğin daha sağlam inşası için bir zorunluluk olarak karşımıza çıkıyor. Türkiye tam da bu noktada, bulunduğu coğrafya ve sahip olduğu eşsiz tarihi ve kültürel birikimiyle ciddi bir karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. Türk-İslâm medeniyetinin kadim bir üyesi olarak; insanlığın bilimsel, teknik ve kültürel gelişimine çok somut katkıları olan bir medeniyetin mirasçısıyız.

Türk-İslâm medeniyetine ait eserlerin gün ışığına çıkarılması; yeni kuşakların geçmişten feyz alarak daha güçlü bir motivasyonla yola devam etmesine katkı sağlayacaktır. Bu eserler ayrıca, bilim, Ar-Ge ve yenilikçilik konusundaki politikaları-

mız için de girdi sunarak, farklı bakış açlarından faydalanma imkanı verecektir. Bu kapsamda, Sayın Cumhurbaşkanımızın himayelerinde, Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) tarafından yürütülen “Türk-İslâm Bilim Kültür Mirası Projesi”ni çok değerli ve benzersiz bir adım olarak görüyorum. Proje; matematik, astronomi, tarih, coğrafya, edebiyat ve felsefe gibi alanlarda saygıdeğer İslâm âlimleri tarafından hazırlanan eserleri bilim dünyasına kazandırmayı amaçlıyor.

Yüksek himayeleri için Sayın Cumhurbaşkanımıza şükranlarımı arz ediyorum. Başta TÜBA çalışanları olmak üzere, bu çok kıymetli proje için emeği geçen herkesi içtenlikle tebrik ediyorum. Eserlerin yazarlarını rahmet ve hayırla yâd ediyor, Projenin Milletimizin bilimsel ve topyekün kalkınması için yararlı olmasını diliyorum.

Mustafa Varank

T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanı

Sunuş

Ülkelerin bilimsel ilerlemesi ve yenilikçilik performansı, topyekûn kalkınma ile uluslararası rekabette üstünlük sağlama bakımından stratejik öneme sahiptir. Toplumların geleceğinin güvenle inşası ve refahın toplumun tüm katmanlarına yayılması bilimin, bilimsel düşünce ve yaklaşımların önemsenmesi ve yaygınlaştırılması, gençlerin bilim ve araştırma alanına yönlendirilmesi, bilimsel çalışma ve başarıların teşvik edilmesi ile mümkündür. Bu konular, dünyadaki bilim akademilerinde olduğu gibi milli akademimiz Türkiye Bilimler Akademisi'nin (TÜBA) amaç ve görevleri arasında yer almaktadır. Belirlenen hedeflere ulaşmak için sahip olduğumuz medeniyet birikimini iyi anlamak zorundayız.

Millet olarak, önemli bir bölümü gün ışığına çıkarılmayı ve değerlendirilmeyi bekleyen zengin bir bilim ve kültür mirasına sahip bulunuyoruz. Bu mirasın daha görünür ve yararlanılır kılınması, bugünkü ve gelecekteki bilimsel performansımız ve ulusal hedeflerimize ulaşmamız açısından büyük önem taşımaktadır. Tarihsel birikim ve mirasın ortaya çıkarılması ve değerlendirilmesi, diğer yararları yanında, bilimsel ilerleme ve yenilikçi çalışmalar için gerekli cesaret, özgüven ve motivasyona yapacağı katkı bakımından da büyük önem taşımaktadır.

Ülkelerin ekonomik gelişmişlik ve kalkınma yarışında son iki yüzyıldır devam eden göreceli konumumuz ile geleceğe yönelik yüksek amaçlarımız dikkate alındığında, bireysel ve toplumsal düzeyde sağlıklı bir benlik/kimlik ve özgüven inşası ile güçlü bir ekosistem ve kültürün oluşturulmasına gerek olduğu ve bu konuda her Türk kurumunun katkı ve destek sağlamanın ulusal bir görev olduğu açıktır.

TÜBA Türk-İslâm Bilim Kültür Mirası Projesi, ülkemizin millî bilimler akademisi olma sorumluluğu ile Kalkınma Bakanlığı'nın mali desteğiyle 2014 yılında başlatılmıştır. Proje kapsamında Türk-İslâm medeniyeti havzasında, fen, mühendislik, Türkiyat, sosyal bilimler, dinî ilimler gibi alanlarda eski-farklı Türk lehçeleri ile diğer dillerde üretilmiş, uzman bilim insanlarımızca seçilen 100 eserin, imkân ve ihtiyaca göre transliterasyonu, tıpkıbasımı ve/veya tercümesi yapılarak yayımlanması yoluyla bilim ve kültür âleminin ve gelecek kuşakların istifadesine sunulması hedefi doğrultusunda yayımlarımız devam etmektedir.

TÜBA Türk-İslâm Bilim Kültür Mirası Projemiz, çok sayıda paydaşın doğrudan ve dolaylı katkı ve desteklerinin eseridir. Projemizin başlangıçtan beri Sayın Cumhurbaşkanımızca desteklenmesi ve 2018 yılı başından itibaren resmen Cumhurbaşkanlığı himayelerine alınmış olması, Akademimiz açısından büyük bir onur ve teşvik kaynağı olmuştur. Bilime ve projemize verdikleri çok değerli destek ve yüksek himayeleri için Sayın Cumhurbaşkanımız Recep Tayyip Erdoğan'a kalbî şükranlarımızı arz ediyorum.

Bugüne kıyasla oldukça kısıtlı koşullarda bilimsel mirasımızı oluşturan eserleri kaleme alan bilim ve kültür tarihimizin kahramanlarını rahmet ve şükranla yad ediyorum. Bu eserlerin çoğaltılması, saklanması ve bugüne ulaşmasında rol alan isimsiz kahramanları da saygıyla anıyorum.

Eserlerin transliterasyonu, tıpkıbasımı ve/veya tercümesi ve tahlilini yaparak günümüzün ve geleceğin okuyucu ve araştırmacılarına ulaşmasını sağlayan bilim insanlarımıza müteşekkirimiz. Yayına hazırlık ve basım sürecinde rol alan Akademi üyelerimiz, bilim insanlarımız ve çalışanlarımız ile projeye katkı sağlayan tüm paydaşlarımıza da teşekkür ediyorum. Ayrıca, Türk-İslam Bilim Kültür Mirası Projesi'nin hayata geçirilmesinde katkılarından ötürü Prof. Dr. Ahmet Cevat Acar'a minnettarız.

TÜBA Türk-İslâm Bilim Kültür Mirası Projesi kapsamında yayımlanan eserlerin milletimizin bilimsel ilerlemesi ve topyekûn kalkınması ile medeniyet ihyası/inşası süreci bakımından yararlı olmasını diliyorum.

Prof. Dr. Muzaffer Şeker

TÜBA Başkanı

Prof. Dr. Neslihan İlknur Koç Keskin

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

neslihan.koc[at]hbv.edu.tr

ORCID: 0000-0003-3014-4630

Prof. Dr. Neslihan Koç Keskin, 2003 yılında Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı'nda doktor unvanını aldı. 2015 yılında doçent, 2021 yılında profesör oldu. 2015 yılında Elginkan Vakfı Türk Kültürü'nü Araştırma Ödülü'ne layık görüldü. 2009-2018 yılları arasında Gazi Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak görev yaptı. 2018 yılından itibaren Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi'nde öğretim üyeliği görevine devam etmekte ve Osmanlı çiçek kültürü, Osmanlı sosyal hayatının Klasik Türk edebiyatına yansımaları ve metin-minyatür ilişkisi konularında çalışmalarını sürdürmektedir.

Prof. Dr. Neslihan İlknur Koç Keskin

Ankara Hacı Bayram Veli University

neslihan.koc[at]hbv.edu.tr

ORCID: 0000-0003-3014-4630

Professor Neslihan Koç Keskin received her doctorate from Gazi University, Institute of Social Sciences, Department of Classical Turkish Literature in 2003. He became an associate professor in 2015 and a professor in 2021. In 2015, she was deemed worthy of Turkish Culture Research Award by Elginkan Foundation. She worked as a faculty member at Gazi University between 2009 and 2018. Since 2018, she has been working as a lecturer at Ankara Hacı Bayram Veli University and continues her studies on the Ottoman flower culture, the reflections of Ottoman social life on Classical Turkish literature, and the relationship between text and miniature.

İçindekiler

Takdimler ve Sunuş

Özet	19
Önsöz	29
Kısaltmalar	33

BİRİNCİ BÖLÜM

Ali Çelebi'nin Hayatı ve Eseri	35
--------------------------------------	----

İKİNCİ BÖLÜM

Ali Çelebi'nin Şükûfe-nâme'si	37
Adı, Yazılış Tarihi ve Sebebi	37
Tertibi ve Muhtevâsı	38
Şükûfe-nâme'deki Çiçek Yetiştiriciliği Terimleri	40
Şükûfe-nâme'deki Çiçekler, Yetiştiricileri ve Çiçeklerle İlgili Manzum Parçalar	42
Şükûfe-nâme'den Sonra Çiçek Yetiştiricileri ve Çiçekleri	52
Şükûfe-nâme Nüshalarındaki Çiçek Resimleri	59
Kadehîler	60
Lâleler	81
Sümbüller	87
Güller	89

Değerlendirme	91
Kaynaklar	95
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
Şükûfe-nâme'nin Tenkitli Metni	97
Nüshaların Özellikleri ve Birbirleriyle İlişkileri	97
Çeviri Yazıda İzlenen Yol	102
Metin	107
Dizin	183

Table of Contents

Preface

Abstract	23
Foreword	29
Abbreviations	33
CHAPTER ONE	
The Life of and Works by Ali Çelebi	35
CHAPTER TWO	
The <i>Şükûfe-nâme</i> by Ali Çelebi	37
Name, Date of Writing and Reason	37
Arrangements and Contents	38
Flower Growing Terms in the <i>Şükûfe-nâme</i>	40
The Flowers, Growers and Pieces Written in Verse Related to Flowers in the <i>Şükûfe-nâmes</i>	42
Flower Growers and Flowers after the <i>Şükûfe-nâme</i>	52
Flower Illustrations in the Copies of the <i>Şükûfe-nâme</i>	59
Jonquils	60
Tulips	81
Hyacinths	87
Roses	89
Evaluation	91
References	95

CHAPTER THREE

Critical Text of the <i>Şükūfe-nāme</i>	97
Attributes of the Copies and Relationships with Each Other	97
Course Followed in the Translation	102
Text	107
Index	183

Özet

Osmanlı çiçek yetiştiriciliği, çiçek yetiştiricileri ve çiçekleri hakkında bilgi veren eserler şükûfe-nâme olarak adlandırılmıştır. Üsküdarlı Ali Çelebi'nin *Şükûfe-nâme*'si, bilinen en eski tarihli ve resimli şükûfe-nâmedir. 1679'da vefat etmiş olan Çelebi'nin günümüze ulaşan tek eseri 1667/8 yılında yazdığı *Şükûfe-nâme*'sidir. Sekiz nüshası tespit edilen eser, iki ana bölümden oluşmuştur: İlk bölümde çiçeğin önemini anlatan Çelebi; yaşadığı zamanda bahçıvanların yetiştirdikleri çiçeklere ad verme ve defterlerine kaydetme gelenekleri olmasına rağmen onların tavsiflerini yazmadıklarını belirtmiş, eserini yazma sebebini *çiçekleri ve yetiştiricilerini unutulmaktan kurtarmak* olarak açıklamıştır. *Şükûfe-nâme* yazarı, bu bölümde ayrıca Halvetiye tarikatının Sünbüliye şubesi salıklarından Kocamustafapaşa Zaviyesi Seccadenişini Necmeddin Hasan Efendi ve yine Celvetiye tarikatından Aziz Mahmud Hüdayî hakkında söz konusu ettiği anlatılarla çiçeğin mistik boyutuna da dikkat çekmiştir.

Çiçek tavsiflerinin yer aldığı ikinci ana bölüm ise Ali Çelebi tarafından makale adı verilen dört başlık halinde düzenlenmiştir. Yazar, birinci makalede kadehîleri, ikinci makalede lâleleri, üçüncü makalede sümbüller ve dördüncü makalede ise gül çeşitleri hakkında bilgi vermiştir. Bu bölümde başta zerrîn-kadeh türleri olmak üzere; lâle, sümbül ve gül tür-

lerinden başlık olarak verilen 29 çiçeğin özellikleri, çeşitli çiçek yetiştiriciliği terimleriyle anlatılmış, çiçekler hakkında manzum parçalara da yer verilmiştir. Eserde, lâleye nazaran zerrîn-kadeh yetiştiriciliğine daha fazla önem verildiği görülmektedir. *Şükûfe-nâme*; çiçek tavsifleri kadar çiçeklerin *ser-efrâz*, *baş güzîde* ve *aşağa güzîde* olarak tasnif edilmesi ve birçoğu Türkçe çiçek yetiştiriciliği terimlerinin verilmesi bakımından çok önemlidir. Bu terimlerin bir kısmı çiçek yetiştiricileri tezkiresi *Netâyiciü'l-ehzâr*'da da kullanılmış ama terminoloji açıklanmamıştır.

Şükûfe-nâme'de adı geçen kadehîler; "Hekimbaşı-Süleymanîsi", "Sâlih Efendi", "Çorbâcı", "Âlem-ârâ", "Nevrûziyye", "Mûsâ Çelebi-zâde", "Şeftâlû Sarısı", "Tâc-ı Cem", "Mîr Ali", "Zehebî Sarı", "Hâkânî", "Muharrem Usta", "Şeş-hâne-kadeh", "Mehmedî La'lin", "Yek-merdi", "Mülûki", "Hoş-âyende", "Sultânî La'lin", "Nûr-bahş", "Dede Beg Sîmi", "Katmer Polya" ve "Katmer Binlik"tir. Bu çiçekler, çiçek yetiştiricilerinin 17. yüzyılın ikinci yarısında lâleden ziyade kadehîlere olan ilgilerini göstermesi bakımından önemlidir.

Eserde ayrıca "Çorbâcı Ablağı", "Çorbâcı Müşâbihi", "Cüce Ablağı", "Gül-reng Kırlangıç" olmak üzere dört tür lâleden; "Şeyh Sünbülü", "Merdim" adlı iki tür sümbülden ve "Gül-i Sad-berg" başlığı altında gül türlerinden (Londrine, Dârçînî, Yediveren, Gül-i Ranâ, Gül-i Zibâ, Gül-i Nesrîn, Gül-i Nâsır (Mısır Gülü), (Van Gülü) bahsedilmiştir. Ali Çelebi'nin *Şükûfe-nâme*'sinden 32 yıl sonra Ubeydî tarafından yazılmış olan *Netâyiciü'l-ehzâr* ile birlikte lâle yetiştiriciliğinin hız kazandığı görülmektedir.

Şükûfe-nâme'de adı geçen çiçek yetiştiricileri başta Ali Çelebi olmak üzere; Cüce Hüseyin Çelebi, Dede Beg (Mûsâ Çelebi-zâde), Emîr Mehmed Çelebi (Hekimbaşı Mehmed Efendi), Eyyübî Velî Efendi, Fındıklılı Monlâ Çelebi-zâde Efendi, Kasımpaşalı Kapudânzâde Beg (Hasan Kapudan-zâde), Mah-

mud Efendi-zâde Abdullah Çelebi, Mîr Ali, Muharrem Usta, Çorbacı Mehmed Ağa, Piş-kadem Yusuf Efendi, Sâlih Efendi, Solak-zâde Halil Efendi, Şeyh Necmeddin Hasan Efendi, Taccir Mustafa Çelebi, Tezkireci Mehmed Efendi ve Tophaneli Hattat Mahmud Çelebi'dir.

Ali Çelebi'nin eserinde dikkat çektiği bir başka konu da I. Ahmed, IV. Murad ve bahçıvanlarla haftada iki gün çiçek müzakeresi yapan, onları taltif eden Vezir Hadım Gürcü Mehmed Paşa'nın çiçeğe verdikleri önemdir.

Şükûfe-nâme'nin nüshalarının dördü resimlidir. Bu nüshalarda 32 farklı çiçeğe ait resim vardır. Ali Çelebi, eserin giriş kısmında belirttiği üzere çiçek resimlerini kendisi çizmiştir. Bu sebeple Nuruosmaniye Kütüphanesi nüshalarındaki çizim olarak birbirine çok benzeyen çiçek resimlerinin Çelebi'nin kendi çizimi olabileceğini düşünmekteyiz.

Şükûfe-nâme, bütün bu özellikleri ile müstakil olarak önem taşıırken, kendisinden sonra yazılan şükûfe-nâmelerle çiçekler ve çiçek yetiştiricileri açısından birçok bağ da kurmaktadır.

Abstract

Şükûfe-nâme is the name of the works that give information about Ottoman flower growing, flower growers and flowers. The *Şükûfe-nâme* by Ali Çelebi from Üsküdar is the oldest known dated and illustrated *şükûfe-nâme*. The only work that has reached the present-day by Çelebi, who died in 1679, is the *Şükûfe-nâme* he wrote in 1667/8. The work, for which eight copies have been determined, was composed of two main chapters: In the first chapter, Çelebi related the importance of flowers and even though the tradition of giving names to flowers grown by gardeners and recording them in registers, he stated that they did not write their descriptions. He explained that the reason for writing the work was *to save the flowers and growers from being forgotten*. Furthermore, in this chapter the *Şükûfe-nâme* author also drew attention to the mystical dimension of flowers with the narrations under consideration by Necmeddin Hasan Effendi, the Kocamustafapaşa Dervish Lodge Religious Leader from the followers of the *Sünbülüye* branch of the *Hakvetiye* tariqa and by Aziz Mahmud Hüdayî from the *Celvetiye* tariqa.

Whereas the second main chapter where the descriptions of flowers are included was organized in the form of four headings, which are given the name “article” by Ali Çelebi. The author gave information about jonquils in the first article,

tulips in the second article, hyacinths in the third article and rose varieties in the fourth article. In this chapter, led by the jonquil species, the characteristics of twenty-nine flowers, which were given as headings from the tulip, hyacinth and rose species, the various flower growing terms were explained, and place was also given to pieces written in verse about flowers. It was observed in the work that greater importance was placed on jonquil growing compared to tulips. The *Şükûfe-nâme* to the extent of the flower descriptions, the classification of flowers as *ser-efrâz* (tall, stately), *baş güzâde* (lead choice) and *aşağa güzâde* (inferior choice) is especially important from the aspect of giving many of the Turkish flower growing terms. Some of these terms were also used in the *Netâyiciü'l-ehâr*, the flower grower's biographical memoir, but the terminology was not explained.

The jonquils mentioned in the *Şükûfe-nâme* were T“Hekim-başı-Süleymanîsi”, “Sâlih Efendi”, “Çorbâcı”, “Âlem-ârâ”, “Nevrûziyye”, “Mûsâ Çelebi-zâde”, “Şeftâlû Sarısı”, “Tâc-ı Cem”, “Mîr Ali”, “Zehebî Sarı”, “Hâkânî”, “Muharrem Usta”, “Şeş-hâne-kadeh”, “Mehemmedî La'lîn”, “Yekmerdî”, “Mülûkî”, “Hoş-âyende”, “Sultânî La'lîn”, “Nûrbahş”, “Dede Beg Sîmi”, and “Katmer Polya”. These flowers are important from the aspect of showing that the interests of the flower growers were for jonquils rather than tulips in the second half of the seventeenth century.

Furthermore, in the *Şükûfe-nâme*, it mentioned four species of tulip as “Çorbâcı Ablağı”, “Çorbâcı Müşâbihî”, “Cüce Ablağı”, and “Gül-reng Kırlangıç”, two species of hyacinth named “Şeyh Sünbülü” and “Merdîm” and from the rose species under the heading of “Gül-i Sad-berg” (Londrine, Dârçînî, Yediveren, Gül-i Ranâ, Gül-i Zibâ, Gül-i Nesrîn, Gül-i Nâsır {Mısır Gülü}, and {Van Gülü}). It was observed that 32 years after the *Şükûfe-nâme* by Ali Çelebi, the growing of tulips accelerated together with the *Netâyiciü'l-ehâr*, which was written by Ubeydî.

The flower growers mentioned in the *Şükûfe-nâme*, led by Ali Çelebi, are Cüce Hüseyin Çelebi, Dede Beg (Mûsâ Çelebi-zâde), Emîr Mehmed Çelebi (Hekimbaşı Mehmed Efendi), Eyyübî Velî Effendi, Fındıklılı Monlâ Çelebi-zâde Effendi, Kasımpaşalı Kapudânzâde Beg (Hasan Kapudan-zâde), Mahmud Effendi-zâde Abdullah Çelebi, Mîr Ali, Muharrem Usta, Çorbacı Mehmed Ağa, Piş-kadem Yusuf Effendi, Sâlih Effendi, Solak-zâde Halil Effendi, Şeyh Necmeddin Hasan Effendi, Tacir Mustafa Çelebi, Tezkireci Mehmed Effendi and Tophaneli Hattat Mahmud Çelebi.

Another subject that draws attention in the work by Ali Çelebi is the importance placed on flowers by Vezir Hadım Gürcü Mehmet Pasha, who held flower discussions twice a week with Sultans Ahmed I and Murad IV and the gardeners.

Four of the copies of the *Şükûfe-nâme* are illustrated. There are drawings belonging to thirty-two different flowers in these copies. As it was stated in the introductory section of the work, Ali Çelebi drew the flower drawings himself. Consequently, as drawings, we think that the flower drawings, which resemble each other a lot, in the copies at the Nuruosmaniye Library, could be Çelebi's own drawings.

While the *Şükûfe-nâme* with all these characteristics has a separate importance, it also establishes many ties for flowers and flower growers from the aspect of the *şükûfe-nâmes* written after it.

*Osmanlı çiçekleri ile
tanıřmama vesile olan
Ali Çelebi'nin
azîz ruhuna hürmetle...*

Önsöz

Osmanlı çiçek yetiştiriciliği, çiçek yetiştiricileri ve çiçekleri hakkında bilgi veren eserler şükûfe-nâme olarak adlandırılmıştır. Şükûfe-nâmeler, Osmanlı çiçek medeniyetini farklı yönleriyle günümüz insanına anlatır. Bu eserlerin muhteva ayrıntılarında çiçek yetiştiricileri, çiçek yetiştirme sanatı, çiçek müzakere ve müzayede meclisleri, binlerce tarihî çiçek adı, çiçeklere dair çeşitli sınıflandırmalar, Türkçe, Farsça ve Arapça çiçek yetiştiriciliği terimleri, özellikle lâlede bulunması gereken özellikler ve lâlenin kusurları gibi farklı birçok konu yer alır. Ayrıca şükûfe-nâmelerin oldukça edebî dille kaleme alınmış mukaddimelerinde, Osmanlı toplumunun çiçeğe bakışı ve çiçeğe verdiği mistik anlam çeşitli anlatılarda söz konusu edilmiştir. Mukaddimeyle birlikte şükûfe-nâme metinleri; aruz vezniyle yazılmış/alıntılanmış çiçek hakkındaki mısralar, beyitler, rubâiler ile âyet ve hadis iktibasları da ihtiva eder. Şükûfe-nâme yazarlarının çiçekler hakkında botanik bilgisi verirken çiçeklerin bir kültür ögesi olduğunu özellikle vurguladıkları ve anlatımda edebî bir dil kullandıkları görülür.

Bu çalışmanın konusu olan Ali Çelebi'nin 1667-8 yılında yazdığı *Şükûfe-nâme* adlı eseri, bilinen en eski tarihli ve resimli şükûfe-nâmedir. Ubeydî'nin çiçek yetiştiricileriyle ilgili önemli bilgiler ihtiva eden ve 1699'da yazılmış olan tezkiresi

Netâyicü'l-ehâr'da Ali Çelebi, "Lâle Babası" olarak nitelenmiş ve resimli eserinden bahsedilmiştir. Bu bilgiler açısından yazar ve eseri, diğer çiçek yetiştiricileri ve şükûfe-nâmeler içerisinde önemli bir yere sahiptir.

Üsküdarlı olan ve 1679'da vefat eden Ali Çelebi'nin günümüze ulaşan tek eseri *Şükûfe-nâme*'sidir. Eserde, başta zerrîn-kadeh türleri olmak üzere; lâle, sümbül ve gül türlerinden başlık olarak verdiği 29 çiçeğin özellikleri, çeşitli çiçek yetiştiriciliği terimleriyle anlatılmış, çiçekler hakkında manzum parçalara da yer verilmiştir. Çelebi, eserinin girişinde Osmanlı'nın çiçeğe bakışını iki farklı anlatıyla dile getirmiştir. Eserde, lâleye nazaran zerrîn-kadeh yetiştiriciliğine daha fazla önem verildiği görülmektedir. *Şükûfe-nâme*, Osmanlı çiçek yetiştiriciliğinin nasıl ve ne zaman başladığını anlatarak ilk çiçek yetiştiricilerini, çiçeklerinin adlarını ve resimlerini günümüze ulaştırmıştır. Çelebi'nin eserinden Osmanlı toprakları dışından hangi çiçeklerin getirildiğini de öğrenmek mümkündür.

Şükûfe-nâme, 1926 yılında Milli Mecmua'da "Tarihimizde Lâle Merakı I" başlıklı bir yazıyla tanıtılmıştır. Elinizdeki bu çalışma ile *Şükûfe-nâme*, ilk defa ilmi bir titizlikle ve bütünüyle ele alınmış, çeviri yazı metne eserin yazma nüshalarında bulunan çiçek resimleri de eklenmiştir. Eser bu haliyle bir bütün olarak Osmanlı çiçek kültürüne meraklı araştırmacı ve okuyucuların istifadesine sunulmuştur. Bu çalışmanın birinci bölümünde Ali Çelebi'nin hayatı hakkında bilgiler verilmiş, ikinci bölümünde *Şükûfe-nâme*'sinin şekil ve muhtevâ özellikleri incelenmiş, üçüncü bölümde ise *Şükûfe-nâme*'nin tenkitli metni verilmiştir. Yetiştirici ve çiçek adlarından oluşan dizin ise çalışmanın sonunda yer almaktadır.

İlim hayatımda kismetim çiçeklerden yana oldu. Ali Çelebi ve eseriyle beni buluşturan yüce Allah'a ne kadar şükretsem azdır. Çalışmam boyunca destekleri hep üzerimde olan Ali Çelebi'nin adaşları eşim Mehmet Ali ve oğlum Ali'ye gönülden teşekkürü borç bilirim.

Remzî'nin *Medh-i Lâlezâr-ı Bâğ-ı Kadîm*'inden sonra TÜBA'nın Türk-İslâm Bilim Kültür Mirası Projesi'ne dahil edilen bu ikinci çalışmamda da bilgisiyle yol gösteren *çəşm-i hurde-bîn* Prof. Dr. Mustafa Çiçekler'e minnettarım. Her iki çalışma kendisi ile çiçek açtı. Doç. Dr. Turgay Anar hocanın kıymetli tashih ve önerileri oldu, kendisine müteşekkirim. Sevgili Duygu Erol'a her iki çalışmam boyunca kurduğu güzel iletişim dili ve Murat Acar'a ise *Medh-i Lâlezâr-ı Bâğ-ı Kadîm* ve *Şükûfe-nâme*'nin rûhunu yansıtacak şekilde yaptığı gerek dış kapak gerekse iç sayfa dizaynları için ayrıca teşekkür ederim.

Osmanlı çiçeklerine bir ömür adanmak dileğiyle...

Neslihan Koç Keskin

Ankara 2021